

Tause forventninger og taus kunnskap – en oversett sammenheng mellom idrettsanlegg og deres brukere

Jan Ove Tangen

Høgskolen i Telemark

Publicerad på Internet, www.idrottsforum.org 2003-11-11.

Copyright © Jan Ove Tangen 2003. All rights reserved. Except for the quotation of short passages for the purposes of criticism and review, no part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the author.

Inledning

I Norge er det et sentralt politisk mål å legge til rette for ”idrett og fysisk aktivitet for alle”. Det bevilges derfor årlig store summer til bygging og rehabilitering av idrettsanlegg ut fra antagelsen om at jo flere idrettsanlegg, jo større aktivitet. Selv om en forholdsvis stor del av befolkningen er fysisk aktiv, er det kun en mindre andel som bruker de anleggene som er offentlig finansiert. Hva kan grunnen være til dette misforholdet mellom politiske ambisjoner og praktiske realiteter? Mangler forvaltningen nødvendig kunnskap om forholdet mellom idrettsanlegg og bruk? Har forskningen på bruk av idrettsanlegg oversett noe? Kan et annet perspektiv på forholdet mellom anlegget og bruken av det, avdekke nye sammenhenger som gir bedre forståelse som igjen kan åpne opp for mer omfattende bruk? Jeg tror det og skal skissere et alternativt perspektiv i dette innlegget.

Et idrettsanlegg er mer enn bare et sted som er egnet og tilrettelagt for idrettslig utfoldelse slik enkelte forskere hevder (Olsen 1996). Bruken av et idrettsanlegg kan heller ikke bare forklares på grunnlag av individuelle behov og sosiokulturelle bakgrunnsvariabler (Mordal m. fl. 1994, Holm 1996). Et idrettsanlegg må forstås som en struktur av tause forventninger som den enkelte kan innfri eller avvise (Tangen 2001, 2003a, 2003b). I dette innlegget skal jeg skissere premissene for denne påstanden. Plassen tillater kun at jeg maler med bred pensel. Mine refleksjoner er i første rekke inspirert av Niklas Luhmanns sosiologiske systemteori (Luhmann 1984, 1997) og basert på min anvendelse av denne teorien på idrett som sosialt system (Tangen 1997).

Hvem bruker idrettsanleggene?

Norske undersøkelser (SSB 1997, Breivik og Vaagbø 1998) viser at ca 65% av den norske befolkning er *fysisk aktive* i den betydning at de trener en gang eller mer pr uke. De yngste er mest aktive (ca 85%), men aktivitetsnivået faller dramatisk etter ca 17 års alderen. De mest vanlige *aktiviteter* er slike som folk kan organisere selv, slik som fotturer i skog og mark (51%), skiturer (35%), jogging i mosjonshensikt (30%). Det *anlegget* som de fleste bruker når de er fysisk aktive, er skogsbilveier, store stier eller gangveier. Nærmere 50% oppgir at de trener her. Dette er 'anlegg' som de færreste ville betegne som idrettsanlegg. Av de mer tradisjonelle idrettsanlegg, blir idrettshaller mest brukt (12%), mens balløkker brukes av ca 4%. Idrettshallene blir fortrinnsvis brukt til av barn og unge og til konkurranseidrett (Olsen og Giske 1994). Selv om det er få undersøkelser som er gjort, kan tre konklusjoner trekkes:

1. Med økende alder går idrettsaktiviteten dramatisk ned.
2. Med økende alder forsvinner befolkningen fra konkurranseidretten
3. Med økende alder forsvinner befolkningen fra de tradisjonelle anleggene.

Hvordan skal dette forstås? En forklaring kan være at det er *knapphet* på idrettsanlegg. Barn og unges konkurranseidrett gis derfor fortrinnsrett til bruken av disse. De voksne og eldre må derfor ut i skogen for å få trim og mosjon. Denne knapphetsforklaringen forutsetter imidlertid at det er en sammenheng mellom anlegg og aktivitet, dvs. at jo flere anlegg som finnes, jo mer aktivitet vil det bli. Det er jo ikke sikkert. Det skal jeg straks si noe om. En annen forklaring kan være at befolkningen i barne- og ungdomsårene har såpass *negative erfaringer* av idretten at de ikke vil bruke idrettens anlegg i voksen alder. Denne forklaringen skal vi også se nærmere på.

Idrettsanlegg som tause forventninger

Idrettsanlegg er et så vanlig og kjent element i våre omgivelser at vi knapt tenker over hva et idrettsanlegg er for "noe". Skal vi begripe idrettsanleggenes sosiale betydning og funksjon, må vi legge vekk våre vante forestillinger. La oss derfor ta et skritt tilbake og observere dette fenomenet på nytt. Hva er det som faller oss mest i øynene når vi ser et idrettsanlegg? Det er all *merkingen*: de hvite strekene som markerer fotballbanens grenser, de røde og blå portene ned over slalåmløypa, de svarte langsgående strekene i svømmebassengets flislagte gulv osv. Men hvorfor all denne merkingen? Merkingen tjener en bestemt funksjon. Den vil f. eks. ha oss til å holde ballen i spill innenfor fotballbanens firkantede flate eller få oss til å kjøre ned slalåmbakken på en bestemt måte. De som verken vil eller kan, blir stående utenfor. De er ekskludert. Merkingens funksjon er å holde alt som ikke er relevant utenfor, det være seg aktiviteter eller aktører.

Merking må først og fremst forstås i lys av *grenser*. Med referanse til den tyske sosiolog Niklas Luhmann kan vi si at idrettssystemet dannes gjennom at det trekkes en grense mellom

systemet og omverden (Luhmann 1984). Idrettssystemet trekker selv dette skillet. På 'innsiden' finner vi 'idretten'. På 'utsiden' finner vi 'omverdenen'. Med utgangspunkt i dette grunnleggende skillet merkes innsiden. Utsiden forblir umerket. Systemet produserer og reproducerer det seg selv som sosialt system på basis av dette grunnleggende skillet. Systemet er 'autopoietisk', dvs. selvdannende og selvorganiserende. Systemet produserer selv alt det består av; det være seg grenser, utøvere, prestasjoner, dommere, treningsformer, anlegg, arrangement osv. Merkingen er et vesentlig aspekt ved systemets selvproduksjon. Men hva er merkingen egentlig et uttrykk for?

Merkingen uttrykker bestemte *forventninger*. De er 'noens' forventninger om at 'andre' vil følge merkingen og innfri forventninger om f. eks. å spille golf, kjøre slalåm eller kappsvømme. Vi stiller oss opp på tee og slår golfballen i retning av hullet. Går ballen 'out of bounds' (merket med hvite staker) finner vi fram en ny ball og finner oss i å måtte spille videre med ett straffeslag. Noen ganger blir vi frustrert over vanskelig 'lay out' på banen. Men samtidig fryder vi oss hvis vi overvinner og mestrer vanskelighetene som arkitekten har plassert rundt om på banen i form av sandbunkere og vannhindre. Slik oppfører vi oss på andre idrettsanlegg også. Vi sparker ballen mot fotballmålet og forsøker å holde ballen innenfor linjene. Selv om vi ønsker å komme over mållinjen i slalåmbakken raskest mulig, kjører vi forbi og gjennom alle portene slik det forventes. Fotballmål og slalåmporter er 'merking' som uttrykker bestemte forventninger. Gjennom å innfri forventningene, bekreftes grensene og systemet opprettholdes. Et idrettsanlegg er derfor, sett med disse sosiologiske 'brillene', en struktur av bestemte forventninger som sikrer systemets opprettholdelse. De innfris og avvises kontinuerlig uten nevneverdig nøling eller ettertanke. Hvordan går det til og hvorfor?

Som jeg har vist i et annet sted (Tangen 2001), spiller forventninger en avgjørende rolle for hvorledes vi opptrer og oppfører oss i idrettslige og andre sosiale sammenhenger. Omtrent slik den elektromagnetiske kraften ordner jernfilspone som halvsirkler på et papirstykke over en magnet, virker forventninger som en slags *sosial kraft* på vår atferd og væremåte. Forventninger er etter min mening undervurdert som forklaringsvariabel i sosiologien. Det på tross av at vi alle har erfart forventningenes realitet og betydning i sosiale sammenhenger, og deres forankring i bestemte sosiale sammenhenger. F. eks. er språket fullt av henvisninger til forventninger. "Hun innfridde forventningene" sier vi om gode idrettsutøvere. "Han har ikke lenger styrets tillitt" kan det sies næringslivssammenheng. "Eksperimentet gikk ikke som forventet" sier forskerne. Tenker vi etter, erkjenner vi at det meste av vår atferd og samhandling forutsetter og betinges av forventninger og kommunikasjonen. Uansett hva vi foretar oss i sosiale sammenhenger, vil forventningenes nærmest usynlige og umerkelige kraft styre våre handlinger. Lover og påbud, normer og verdier, løfter og avtaler, tillitt og kjærlighet, opplæring og oppdragelse, skuffelse og raseri, makt og avmakt, krig og fred osv. har alle sin sosiale basis i forventninger og kommunikasjon. Forventninger og kommunikasjon er hva sosiale systemer består av (Luhmann 1984).

Forventninger springer ut av det problemet som både Parsons og Luhmann betegner som *dobbel kontingens* (Luhmann 1984). Både Ego og Alter har erfart det tilfeldige i verden. Man kan forvente både det ene og det andre, men alt kan gå annerledes enn én forventer. Hvis en person sier noe, kan denne ikke være sikker på at en annen person vil svare. Og om den andre svarer vil det kunne være på en annen måte enn forventet. Både Ego og Alter har frihet til å fastlegge og bestemme meningen i den aktuelle situasjon. Men begge er ugjennomsiktige og ubestemmelige for den andre. Og det representerer et problem: hvordan skal en idrettslig og andre former for kommunikasjon kunne komme i stand? Hvilke handlinger er relevante? osv. Forventninger løser som dette problemet. Forventninger tjener fra øyeblikk til øyeblikk som systemets *struktur*. Forventninger er fortettede (kondenserte) meningshenvisninger, dvs. de viser til beskaffenheten ved en bestemt situasjon og hva som her stilles i utsikt; altså hva som kan forventes (Baraldi m. fl. 1997). De dannes gjennom at et begrenset utvalg muligheter velges ut som systemet kan orientere seg på grunnlag av. Man forventer at når man sammen med andre går ut på en fotballbane så vil det bli spilt fotball der. Man forventer at når man går ut på en skøytebane som brister ikke isen under en. Slike fortetninger er basert på generalisering av mening, dvs. at det etableres identiteter utover den aktuelle hendelse eller situasjon.

Forventninger reduserer hva som er mulige tilslutningshandlinger og forsterker seleksjonene. Når Marte står på trappen til sin venninne Elisabeth, med en fotball under armen, vil Elisabeth raskt forstå hva Marte ønsker de skal gjøre. Kun noen få handlinger er mulige, enten å bli med Marte bort på fotballøkkka eller å si at 'Jeg må gjøre lekser først'. Men siden Elisabeth observerer Martes forventninger er sannsynligheten stor for at hun innfrir forventningene og blir med på løkka. Forventninger utgjør slik sett 'en kraft' i sosiale sammenhenger, dvs. 'det som beveger'. Vi observerer og innfrir eller avviser forventningene. Forventninger har som funksjon, tross kompleksitet og kontingens, å orientere både kommunikasjon og tanke på en stabil måte. Gjennom sin orienteringsfunksjon organiserer forventningene de enkelte hendelsene i systemets autopoiese (dvs. systemets selvproduksjon). Slik sett blir de til systemets strukturer. De muliggjør reproduksjonen av de nødvendige operasjoner i psykiske og sosiale systemer og garanterer for at systemets elementer kobles til hverandre.

I sosiale systemer blir løsningen på problemet med dobbel kontingens ofte stabilisert gjennom en avleiring eller materialisering av forventninger, dvs. i form av bygninger, infrastruktur, symboler, idrettsanlegg osv. Slike *sosiomaterielle* strukturer, for å bruke et begrep fra Østerberg (1986, 1995), gjør det mulig å koordinere kommunikasjonspartnerens selektivitet. Ego vil f. eks. observere en golfbane som Alters forventning om at Ego skal spille golf der. At det ikke er lov å skåre mål innenfor 7-meteren i håndball er også et uttrykk for dette. Det forventes at spillerne velger å skyte utenfor streken, og det forventes at spillerne vet at dette forventes i den forstand at de vet hva slags forventninger oppmerkingen er et uttrykk for. Utforming, oppmerking, utstyr osv., dvs. selve anlegget, uttrykker slike forventninger. Forventningene er nedfelt eller innbakt i anleggets materialitet. Vi aner nå at et idrettsanlegg har en strukturell funksjon i idrettssystemet. Et idrettsanlegg er materialiserte forventninger,

produsert *av idretten for idretten*; dvs. for å sikre at denne spesielle formen for kommunikasjon skal kunne vedvare og videreføres.

Mange av de forventningene vi omgis av er *verbale*. "Vi venter deg hjem kl. 24.00" kan være beskjeden en ungdom får av sine foreldre før hun forlater hjemmet en lørdagskveld. Andre forventninger kan være *symbolske* som f. eks. trafikkskilter. Vi setter ned farten på bilen når vi ser skiltet for fotgjengerovergang. Atter andre uttrykker *tause* forventninger, som ei bru over en elv. De som bygget brua forventer at vi bruker denne for å komme over elva isteden for å vasse eller svømme over. Vi observerer disse forventningene og forventer på vår side at de som har bygget brua har bygget den sterk nok til at vi skal komme sikkert over på den andre siden. Et idrettsanlegg må tolkes sosiologisk som tause forventninger, et sett av materialiserte forventninger, produsert av idrettssystemet for at det skal drives idrett der.

Som en struktur av tause forventninger er et idrettsanlegg observerbart for det enkelte individ. Vedkommende må imidlertid selv bestemme om hun eller han vil innfri forventningene, dvs. bruke anlegget eller ikke. Hvilke faktorer influerer så på denne beslutningen, er det kjønn, alder, inntekt, utdanning osv., eller er det også andre, mer subtile og dypereleggende faktorer? Jeg vil argumentere for betydningen av de sistnevnte.

Individet som observatør og anleggsbruker

Individets *valg* har vært et viktig og kontroversielt spørsmål og tema i både psykologi, sosiologi og filosofi. Fra et systemteoretisk ståsted må individuelle valg sees som et resultat av komplekse koblinger mellom flere autopoietiske systemer (Luhmann 1986). Det kan hevdes at individet, som vanligvis oppfattes som en enhet, består av flere og forskjellige autopoietiske systemer så som cellesystemet, det nevrologiske system, immunsystemet og bevisstheten. Hver av dem er operasjonelt lukket samtidig som de er strukturelt koblet til hverandre. Hvert system opererer ut fra en observasjon av seg selv i relasjon til sin egen omverden. Hendelser i omverden fungerer som irritasjoner på systemets bildeskjerm. Disse irritasjonene bruker systemet som informasjon for videre operasjoner. Bak hver beslutning ligger det således et mangfoldig og komplekst sett av irritasjoner. For enkelhets skyld skal jeg konsentrere meg om koblingen mellom de systemer som løselig kan betegnes som *bevissthet* og *kropp* og peke på hvordan disse er strukturelt koblet og de konsekvenser det har for de valg som fattes.

Bevisstheten produserer tanker ved hjelp av tanker på grunnlag av mening, inkludert oppfattelsen av seg selv som enhet, som individ. Som individ vil bevisstheten kontinuerlig måtte observere seg selv og omverden for å kunne produsere og reprodusere seg selv. Dette er i sosiologien betegnet som sosialisering. Innen det luhmannske teoriunivers er sosialisering å betrakte som *selvsosialisering*. Bevisstheten bevirker og erfarer sosialisering på seg selv enten den går i konform eller avvikende retning. Ikke desto mindre spiller omverdenen en vesentlig rolle gjennom at bevisstheten blir oppmerksom på at det blir

betraktet av omverden. Gjennom en betraktning av seg selv (selvreferanse) og en visshet om at det blir betraktet av omverden (fremmedreferanse), ofte formulert som krav, skapes det en differanse (Luhmann 1994). Denne differansen, blir bearbeidet som en forventning som kan innfris eller avvises. Bevisstheten, må reflektere over betraktninger av seg selv, "Hva kan jeg?" og betraktninger av krav fra omverden av typen "Hva bør jeg?" for å skape en helhet (identitet) med utgangspunkt i spørsmålet "Hvem er jeg?".

Sagt på en annen måte, én kan være konform ved å etterkomme forventningene, eller avvike ved å la være. For å eksemplifisere: En far har tatt med seg sin sønn på 10 år til en liten hoppbakke. Barnet oppfatter både farens og hoppbakkens forventninger og må se disse i sammenheng med sin egen lyst og frykt for å sette utfor bakken. Sønnen kan vegre seg og nekte å sette utfor fordi han ikke tror han vil klare det. Men han kan også innfri forventningene og sette utfor til stor glede for sin far og seg selv. Over tid vil både avvisning og tilslutning få konsekvenser for om barnet får identitet som skihopper og bli oppstemt hver gang han ser en hoppbakke, eller motsatt: å si til seg selv at "jeg er ingen skihopper" og la være å bruke de hoppanlegg som finnes.

Idrettsanlegg blir av individet observert som omverdens forventninger om å delta i idrett og utføre denne idretten på bestemte måter. Ved å møte opp på fotballplassen etter skoletid, opptrer den enkelte konformt i forhold til forventningene. Ved å utebli, f. eks. å være hjemme å gjøre lekser, avvises forventningene. Men hvilke prosesser ligger til grunn for tilslutningen eller avvisningen? Nå vil ikke individet, dvs. bevisstheten, foreta sine valg i vakuum. Den omgis av familie og venner, idrettsorganisasjoner og massemedier, samt andre delsystemer. Alle disse meddeler sine forventninger om at individet bør delta i idrett. I moderne tid synes individualiseringsprosessen å ha ført til at konformitet gjennom avvik er den foretrukne formen (Vanderstraeten 2000). Idrett med dens vekt på hurtigere, høyere og sterkere synes således å være en viktig sosialiseringarena for denne type sosialisering. Det har ethvert barn observert og erkjent. Det er imidlertid opp til individet å velge mellom og handle ut fra dette mangfold av forventninger fra ulike systemer i dets omverden. Men det vil føre for langt å gå inn på alle disse omverdensforhold. Det har jeg gjort annetsteds (Tangen 2001). Her er det plass til å berøre kun *et* sentralt forhold, nemlig om hvordan erfaringer og opplevelser med ulike anlegg, eller mangel på nettopp dette, blir kroppsliggjort og derigjennom får betydning for senere bruk. Dette er i liten grad blitt tematisert i anleggsforskningen.

Om bevisstheten, enten ved såkalt fri vilje eller under press fra omgivelsene (f. eks. i form av familie eller venner), oppsøker og bruker et idrettsanlegg, vil kroppen med nødvendighet bringes med. Begge systemene vil da befinne seg et *sted* hvor de må operere på grunnlag av sin egen autopoiese. Både kropp og bevissthet vil bli utsatt for en mengde irritasjoner som de må forholde seg til. Om stedet er et idrettsanlegg, vil stedet være mettet med materialiserte tause forventninger. Kroppen er disponert for å motta inntrykk og respondere bl. a. i form av bevegelser og fysisk aktivitet. Hvis individet lar seg involvere, dvs. innfri anleggets forventninger, vil kroppen kunne lære gjennom å modifisere sine operasjoner og strukturer, i tråd med de forventninger som anlegget uttrykker. Sagt på en mer generell måte: når kroppen

plasseres på steder og i situasjoner hvor kroppslige ytelser forventes, vil innfrielsen få kroppslige konsekvenser. Fra vi lærer å krype til vi kan både gå og løpe, foregår det en stadig modifisering av kroppslige strukturer og prosesser med utgangspunkt i nedarvede kroppslige disposisjoner og muligheter for å mestre stedets materialitet og mening. Summa summarum: både kroppslige disposisjoner og endringer samles i hva som i dagligspråket kalles en *praktisk sans*. ”Hun har praktisk sans” sier vi og mener at vedkommende mestrer praktiske oppgaver behendig og innsiktsfullt. Hva ligger egentlig i dette? Og hvilke konsekvenser har det for de valg individet fatter?

Individets tause kunnskap

Mange filosofer og sosiologer har forsøkt å begrepssette og samfunnsmessig forankre en slik praktisk sans. Det er nok å nevne eksempler som Elias, Ryle, Polanyi, Merleau-Ponty, Bourdieu, Turner og Nagbøl for å indikere det. Alle forsøker å begrepssette den form for kunnskap som synes å være innbakt i kroppen og skjult for vår bevissthet, men som vi likevel anvender hele tiden og uten problemer. Vi snakker altså om en kunnskap som i vid forstand er en inkorporering eller *kroppsliggjøring* av omverdenens materialitet og forventninger. Har du tilstrekkelig ganger utsatt deg for skiløypas kuler og staup, svinger og bakker, vil den praktiske utførelsen ha karakter av en nesten kroppslig foregripelse av løypas former og krav. Bordieu (1999) har sagt at ”*de sosiale aktørene er utstyrt med en habitus som er innskrevet i kroppen gjennom tidligere erfaringer*” (op. cit. s 144). Han har også sagt ”*den sosiale orden skriver seg inn i kroppen gjennom denne kontinuerlige konfrontasjonen..*” (op. cit. s 147). Bourdieu advarer sosiologene mot å undervurdere det kontinuerlige og ofte umerkelige trykk fra tingenes ordinære orden. I vår sammenheng er det nok å vise til hvorledes kroppens utseende og holdning manifesterer hva den enkelte kropp har blitt utsatt for fra anlegg og utstyr. En utforkjører ser ut og beveger seg annerledes enn en turner. En idrettspassiv person vil på sin side bevege seg og se annerledes ut enn en body-builder. Kroppen har forholdt seg til den kompleksiteten den er blitt utsatt for gjennom å bygge opp sin egen kompleksitet.

Jeg vil si at ved regelmessig å bli utsatt for og etterkomme tause forventninger i form av anlegg og utstyr, slik de er formidlet av bevisstheten, vil kroppen produsere og modifisere disposisjoner og ferdigheter form av *taus kunnskap*. Etter år med oppmøte og trening i en turnsal vil en turners [gymnasts] grep om bøyene på en bøyehest utløse denne kunnskapen og initiere de ulike kroppslige prosesser og bevegelser som skal til for å produsere både A-, B- og C-momenter uten at bevisstheten er koblet inn. Turner vil i svært liten grad kunne artikulere hva som faktisk foregår fra øyeblikk til øyeblikk i selve øvelsen. Hvis han forsøker på det vil hele komplekset av bevegelser og timingen av disse nærmest bryte sammen og resultere i en dårlig prestasjon. Denne tause kunnskap sikrer en praktisk forståelse av verden. Uten å være oss det særlig bevisst, reiser vi oss uten videre fra en kontorstol og går bort til bokhyllen for å hente en bok som vi trenger for å gjøre ferdig et manuskript.

Opplevelser og valg

Denne tause kunnskapen gjør det mulig for oss å løse mange slags oppgaver raskt og riktig. ”*We can more than we can tell*” sier Polanyi (2000). Vi er bl. a. i stand til å gjenkjenne et ansikt blant tusener andre på Karl Johans gate i Oslo, uten at vi er i stand til å fortelle hvordan og hvorfor. Vi er også i stand til f. eks. å gjenkjenne en hoppbakke og skille mellom en fotballbane og et teater. Men de færreste klarer å artikulere hvilke kriterier som legges til grunn for gjenkjennelsen. Gjennom sosialiseringprosessen har vi tilegnet oss en kunnskap som vi anvender ubevisst, men likevel hovedsakelig korrekt. Kunnskapen er taus, men anvendelig. Vi drar veksler på slik kunnskap uopphørlig og kontinuerlig. Nærmest uten å tenke etter gir vi uttrykk for om vi liker ting eller ikke. Jeg elsker sjokolade, men kan ikke fordra ostekake. Hvorfor kan jeg ikke artikulere særlig presist. Ofte blir det på formen ’jeg liker smaken’ eller ’det smaker ekkelt’. Men jeg er ikke i tvil om hva jeg skal velge når jeg blir tilbudt det ene eller andre. Min påstand er at vår observasjon og bruk av idrettsanlegg er preget av liknende prosesser.

Mye tyder på at valgene våre i stor grad synes å være å være bestemt av kroppens tause kunnskap slik de er formet gjennom våre 5 sanser. Hvis vi f. eks. ser nærmere på svarene gitt i en spørreskjemaundersøkelse, oppdager vi raskt at svarene som gis på hvorfor folk driver med fysisk aktivitet og idrett ofte er av typen ’det er gøy’, ’det gir velvære’, ’det føles så godt etterpå’ osv. M.a.o. vi henviser til *opplevelser* når vi skal begrunne hvorfor vi er positive eller negative til saker og ting. Jeg vil hevde at taus kunnskap, ofte klassifisert i ulike former for opplevelser, gir oss et viktig inntak til å forstå hvorfor noen bruker et idrettsanlegg og andre ikke. Sagt på en annen måte, positive og negative opplevelser og erfaringer med ulike idrettsformer og anleggstyper blir kroppsliggjort og lagret som taus kunnskap, som igjen betinger og regulerer våre valg når situasjonen krever det.

Vi har nå beveget oss ut av det som vanligvis er samfunnsvitenskapens problemområde. Det bør ikke hindre oss i gjøre antakelser og funn fra andre vitenskaper relevante for vår egen forskning. Nyere forskning tyder på at kropp og opplevelser er langt viktigere for beslutninger enn bevisstheten. Lakoff og Johnson (1999) f. eks. hevder at kun 5% av kognitive operasjoner er observerbare for bevisstheten. Resten er kognitivt ubevisst, f. eks. i form av kroppsliggjort kunnskap. Mange av de kognitive prosessene som er virksomme i observasjon og reaksjon på utfordringer og krav i omgivelsene vil aldri nå eller bli observerbare for bevisstheten. Bevisstheten blir kun oppmerksom på visuell, sensorisk eller taktil informasjon i form av f. eks, hvor suksessfullt vårt golfslag var eller hvor smertefull opphopingen av melkesyre i muskelen er når vi løper opp en lang motbakke. Det kan hevdes at slike erfaringer blir kategorisert i bevisstheten som opplevelser, og som sådan vil influere på kommende beslutninger og handlinger. Flere studier gir indikasjoner på at våre beslutninger ofte fattes på grunnlag av opplevelser. Blant annet hevdes det at emosjoner har en bevissthetsvekkende funksjon ved å forandre prioriteringen av mål samtidig som en liten samling av handlingsalternativer klargjøres (Oatley 1992). Andre har pekt på hvorledes følelsesmessig erfaringer influerer på beslutninger via en ikke bevisst rute gjennom å komme

opp med alternativer som nærmest er forhåndsvurderte (Damasio 1994). Denne forskningen, samt blant annet oppdagelsen av speilnevroner, som fyrer av både når organismen observerer og handler, har fått den norske sosiologen og psykologen Stein Bråten til å hevde at vi er født med nevrologiske nettverk som aktiveres både ved observasjon og bevegelse (Bråten 1998). Det dannes intrikate og komplekse nettverk for nevrologisk aktivering som kan fungere som en bevegelseshukommelse, ikke intellektuelt eller kreativt, men følelsesmessig og bevegelsesmessig. Som sådan fungerer nettverket som en ubevisst, men svært viktig faktor i beslutningsprosessen. Bråten har betegnet dette forholdet *e-motional*, for å fange koblingen mellom følelse (emotion) og bevegelse (motion) i kroppen. Også for sosiologisk forskning på idrett og på bruk av idrettsanlegg er dette en spennende og konsekvensrik hypotese. Med denne forskningen som utgangspunkt kan det hevdes at etter uker og måneder med suksess eller skuffelse i et idrettsanlegg, vil en positiv eller negativ følelse inkorporeres i kropp og tanke. Disse kroppsliggjorte erfaringer, dvs. taus kunnskap, vil utløses når individet senere observerer tilsvarende anlegg. Noen blir oppglødde av å se et friidrettsstadion og bli fristet til å entre anlegget for å kaste spyd eller løpe 100 meter. Andre vil fortrest mulig komme seg vekk.

De tause forventninger og den tause kunnskapen er å betrakte som strukturer i to forskjellige selvproduserende og selvorganiserende systemer, nemlig idretten og individet. Like fullt kan vi observere at begge strukturene endres når systemene er koblet opp mot hverandre via bevisstheten. Hva er det som gjør disse endringene mulig? Hva er det som forbinder disse strukturene?

Bevegelser som forbinder

Det som forbinder er det vi kaller *bevegelser*. Det er bevegelsene som utgjør den strukturelle koblingen mellom idrettssystemet, idrettsanlegget og det enkelte individ og som gjør strukturelle endringer mulig. Det er bevegelser som gjør det mulig for systemene å stille sin kompleksitet gjensidig til disposisjon for hverandre. Vi kan ikke erfare et anleggs tause forventninger uten å hoppe, løpe og kaste i tråd med anleggets forventningsstruktur. Hvis vi avviser forventningene får idretten gjennom anlegget ingen mulighet til å influere på oss og vi får ingen mulighet til å influere på idretten. Kun når den enkelte bærer skiene sine opp på toppen av hoppbakken og setter utfor, vil systemene kunne irritere hverandre. Det er bevegelsene som kobler de tause forventningene med den tause kunnskapen. Vår tause kunnskap endres i tråd med hvordan og hvor ofte vi innfrir de forventninger anlegget stiller. Og anlegget vil endres etter hvert som vi blir bedre. Dette argumentet har vidtrekkende konsekvenser for det forskningsproblem vi her diskuterer. Jeg skal derfor utdype og presisere noen poenger ytterligere.

Selve begrepet bevegelser trenger imidlertid en klargjøring. Mange synes å mene at bevegelser er et uproblematisk begrep. 'Bevegelser' er bare bevegelser, direkte observerbare, uten forankring eller referanse til kontekst eller mening. De som hevder det, har da kun festet

seg ved bevegelsenes fysiske aspekt, dvs. forflytning av masse i tid og rom som f. eks. under løping. Men selv det er et problematisk utgangspunkt. Begreper som hastighet, avstand, retning, kraft, energi osv. er sosialt konstruerte meningsbegreper. Vi kan ikke se de fysiske prosessene som er virksomme. Det vi observerer er kun den *form* disse prosessene har fått. Dessuten, det vi observerer som menneskelige bevegelser, er noe som i de aller fleste tilfellene er produsert av og for et sosialt system. Bevegelsene er gitt en form av det system som anvender bevegelser som *medium*. Å kaste et spyd vil være en ting innen friidrett, en annen ting i jakt og en tredje ting i et religiøst ritual. Mediet "bevegelse" er det samme i alle disse systemene, men formen er forskjellig. Vi som studerer og analyserer sosiale fenomener som idrett, mosjon, friluftsliv osv. må avdekke hvorfor og hvordan systemene anvender bevegelser som medium og gir de bestemte former. Det er som medium og form at bevegelser forbinder de tause forventningene med den tause kunnskapen.

Som medium er bevegelser ikke direkte observerbare. Vi kan heller ikke observere mediet "lys" direkte. Lys er bare synlig når det treffer noe, som et hus, et tre eller et menneske (Luhmann 1997). Bevegelser er medium på samme måte som lyset. Bevegelser kan ikke sees hvis de ikke har en *form*, f. eks. som løping, hopping, klatring osv. Men som antydning foran, det som er former på et nivå, kan bli medium på et høyere nivå. Lyd (som medium) observeres som ord (form); ord (som medium) blir til setninger (form), setninger (som medium) gir mening (form) osv. Bevegelser (som medium) kan ta formen "skigåing". Skigåing (som medium) kan ta formen "50 kilometer i Holmenkollen", som igjen som medium kan observeres som formen "idrett". Dette betyr at å snakke i generelle vendinger om bevegelse og mulige effekter av bevegelse, f. eks. helse, er upresist. Vi beveger oss alltid i former, enten i form av å gå til butikken, gå på fjelltur, eller i form av kappgang. Og som form, bærer den også med seg mening med den konsekvenser det har for bevissthetens opplevelse av seg selv.

Men hva er det som gir mediet bevegelser en form? Hva er det som *kondisjonerer* (betingelser) bevegelsene? Det er dels det sosiale systemet med dets unike kommunikasjon og forventningsstrukturer. Dels er det de systemer som utgjør det vi vanligvis betegner som individet. Begge systemene er med på å forme eller betinge bevegelsene. Idrettssystemet binder mediet bevegelser til bestemte idrettsformer (f. eks. golf) ved hjelp av unike forventningsstrukturer (f. eks. golfbane). Individets fysiske og psykiske evner og ferdigheter gir på sin side mediet 'bevegelser' en unik og individuell utforming, f. eks. 'min golfsving'. På den ene siden vil altså de tause forventningene i anlegget betinge hvilke handlinger som er mulige og forventede. På den andre siden vil en persons tause kunnskap betinge hvor godt han eller hun er til å spille fotball og mestre det aktuelle anlegget. For å kunne imøtekomme de tause forventninger som er materialisert i et stort fotballstadion som Molde stadion vil han eller hun måtte trene systematisk og vedvarende over lang tid. I denne prosessen vil vedkommendes kroppslige strukturer bli mer komplekse, dvs. vedkommende blir bedre til å spille fotball, ja så god at vedkommende kan spille på førstelaget.

Ut fra det som er sagt er taus kunnskap et *individuell* svar på et idrettsanleggs tause forventninger. En golfsving er et svar på anleggets tause forventning om at golfballen skal slås i en bestemt retning og lengde. Golfsvingen er en forutsetning for at ballen kommer i bevegelse. Men den utføres av individer med forskjellige kroppslige forutsetninger, ferdigheter og psykologisk innstilling. Min golfsving er derfor min golfsving. Og jo mer jeg trener jo bedre blir den. Men fortsatt er det min golfsving. Ingen annen enn 'meg selv' har en tilsvarende løsning på de ferdigheter som golfidretten krever og som anlegget uttrykker. Anleggets tause forventninger kan bli innfridd eller avvist ut fra min tause kunnskap. Golfsvingen er mao. basert på mediet bevegelser, men observerbar kun som form; en form preget av en unik form for idrett og en unik individuell utførelsesform.

Og det er altså kun som medium og form, at bevegelsene eventuelt kan irritere vår kropp og bevissthet slik at det etableres en taus kunnskap, en kropp som ser ut som en turner, samt også en identitet som turner. Det er som medium bevegelser gjør det mulig for disse systemene å influere på hverandre, men det er som form bevegelsene i første rekke former individet. Anlegget som form, bevegelsen som form, utøvelsen som form: alle aspektene er med på å forme vår kropp og bevissthet, identitet og tilhørighet. Det vil være svært upresist å hevde at 'å være i bevegelse' er bra for helsen, godt for selvbildet, og gir tilhørighet uten av bevegelsen spesifiseres i termer av medium og form. Å drive med rytmisk sportsgymnastikk vil ha andre konsekvenser for kropp og bevissthet enn å holde på med kroppsbygging. Bevegelser som medium og form er "forskjeller som gjør en forskjell" for å bruke en kjent formulering fra Gregory Bateson (1976).

I form av unike utførelser på grunnlag av individers forskjellige og unike tause kunnskap, ligger det et stort potensial for *endring* av både de tause forventningene og den tause kunnskapen, dvs. av både idretten og utøveren. Jeg kan bli så god at tidligere prestasjoner blir forbedret, eller jeg kan finne på nye bevegelsesløsninger som gir bedre resultat. Disse kan andre kopiere og forbedre ytterligere. Innovasjon er ofte termen som blir brukt om dette. Jeg vil hevde at på denne måten vil bevegelser opptre som variasjonsmekanisme i idrettssystemets evolusjon. Gjennom seleksjon og retensjon (stabilisering) vil systemet inkludere de utførelser som representerer problemløsninger i systemet og ekskludere de som ikke er aktuelle. Dick Fosburys nye høydehoppstil i 1968 gjorde det mulig å hoppe enda høyere enn den gamle dykkstilen, som igjen hadde avløst den eldre saksestilen. Listen ble i både bokstavelig og i overført betydning lagt høyere. Nye forventninger til mer trening og andre former for forberedelser. Anlegg og utstyr måtte også endres. Både dykkstilen og Fosburystilen resulterte imidlertid i nye problem for systemet, f. eks. i den forstand at landingsområdet måtte forbedres. Den gamle sagmuggen, som var tilstrekkelig bløt for å gjennomføre saksestilen, ble erstattet med skumgummimatter. Andre kroppstyper ble inkludert ut fra det at andre former for taus kunnskap var nødvendig. Begge systemene gjennomgår altså en evolusjonshistorie gjennom den kobling som bevegelsene muliggjør, dvs. systemene øker i kompleksitet: både idretten og individene.

Dette skaper en *dynamikk* som bevirker strukturelle endringer i begge systemene, endringer som kun er mulig ved hjelp av mediet bevegelser. Mediet er det samme som tidligere, men formene har endret seg dramatisk i moderne tid. Den tause kunnskapen har blitt mer omfattende og kompleks hos enkelte idrettsutøvere og dels har de tause forventningene blitt mer krevende og komplekse i anleggene. Det skaper problemer for folk flest. Deres tause kunnskap er ikke lenger tilstrekkelig til å innfri de tause forventningene som er nedfelt i mange av dagens spesialiserte idrettsanlegg; anlegg som paradoksalt nok er offentlig finansiert for å få befolkningen i aktivitet. Det er et altså et misforhold mellom anleggets tause forventninger og befolkningens tause kunnskap. Derfor velger de stier og veier til sin fysiske aktivitet, og unngår de spesialiserte anleggene.

Avslutning

I dette innlegget har jeg forsøkt å bringe inn noen nye faglige momenter for å forklare hvorfor noen bruker idrettsanlegg og andre ikke gjør det. Å se på idrettsanlegg som tause forventninger, som innfris eller avvises på grunnlag av den enkeltes tause kunnskap, gir en annen og ny forståelse. Det viser til en sammenheng som til nå har vært oversett. Det gjenstår imidlertid en god del refleksjon og empirisk forskning før disse hypotesene kan bekreftes. Men det åpner for en annen måte å forske på. Det som her er sagt er kun et forsøk på å vise hvordan det kan gjøres. De faglige og politiske konsekvensene av dette perspektivet burde være åpenbare.

Referanser

- Baraldi, C., CORSI, G. & ESPOSITO, E. (1997): *GLU. Glossar zu Niklas Luhmanns Theorie sozialer Systeme*. Frankfurt am Main : Suhrkamp Taschenbuch, Wissenschaft.
- BOURDIEU, P. (1999): *Meditasjoner*. Pax, Oslo
- BREIVIK, G og VAAGBØ, O.(1998: *Utviklingen i fysisk aktivitetet i den norske befolkning 1985-1997*. Norges idrettsforbund og Norges olympiske komité, Oslo.
- BRÅTEN, S. (1998): Intersubjective communion and understanding: development and perturbation. In: Bråten, S. (ed.): *Intersubjective Communication and Emotion in Early Ontogeny*. Cambridge University Press, Paris
- DAMASIO, A. R. (1994): *Descarte's error: emotion, reason and the human brain*. C. P. Putnam's Sons, New York.
- HOLM, K. (1995): *Vestfoldundersøkelsen*. HiT, Bø i Telemark
- LAKOFF, G. and JOHNSON, M. (1999): *Philosophy in the Flesh*. Basic Books, New York.
- Luhmann, N. (1984): *Soziale Systeme: Grundriß einer allgemeinen Theorie*. Frankfurt/Main, 1984.

- Luhmann, N. (1986): "*The Autopoiesis of Social Systems*". In F. Geyer & J. Zouwen (ed.) *Sociocybernetic Paradoxes*, Sage: London.
- Luhmann, N.(1994): *Soziologische Aufklärung 4*. 2. Auflage, Westdeutscher Verlag, Opladen.
- Luhmann, N. (1997): *Die Gesellschaft der Gesellschaft*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Mordal, K., Bjørnson, O. og Sisjord, M. K.: *Kampen om ballen - på løkka og i hallen*. Kulturdepartementet, Oslo 1994.
- OATLEY, K. (1992): *Best laid schemes*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Olsen, A. Morgan: *Forskning i tilknytning til "idrettsanlegg og idrettsutøvelse"*. Notat til det foreberedende utvalget for forskningsprogrammet "Idrettens omfang, betydning og betingelser i det norske samfunnet". Norges forskningsråd, 1996.
- Olsen, A. Morgan og Giske, R.: *Idrettshaller i fokus*. Kulturdepartementet, Oslo 1994.
- POLANYI, M.: *Den tause dimensjon*. Gyldendal, Oslo 2000.
- STATISTISK SENTRALBYRÅ (1997): *Levekårsundersøkelsen*. Oslo
- Tangen, J. O. (1997): *Samfunnets idrett. En sosiologisk analyse av idrett som sosialt system, dets evolusjon og funksjon fra arkaisk til moderne tid*. Dr. philos. Avhandling. Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.
- TANGEN, J. O.: (2001) *Idrettsanlegg og anleggsbrukere – tause forventninger og taus kunnskap. Skisse til en ny forståelse av idrettsanleggenes danning, betydning og funksjon*. Skrift nr. Høgskolen i Telemark [under trykking]
- TANGEN, J.O. (2003a): *Embedded expectations – Embodied knowledge, and the Movements that Connect*. [Kommer I Sport, Culture and Society 2003].
- TANGEN, J.O. (2003b): *Making Space. A Sociological Perspective on Sport and its Facilities*. [Kommer I International Review of Sport Sociology, nr. 1, 2004].
- VANDERSTRAETEN, R. (2000): *Luhmann on Socialization and Education*. Educational Theory, vol. 50, issue 1.
- Østerberg, D. (1986): *Fortolkende sosiologi*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Østerberg, D. og Engelstad, F. (1995): *Samfunnsformasjonen. En innføring i sosiologi*. Pax, Oslo.